

УДК 334.72:338.48

ЛУКОМСЬКА О.І.

м. Умань

РОЛЬ ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ В РОЗВИТКУ АГРОБІЗНЕСУ УКРАЇНИ

Анотація. У статті визначено важливість розвитку сільського зеленого туризму як інноваційного напрямку диверсифікації агробізнесу. Проаналізовано причини виникнення зеленого туризму в розвинутих країнах світу та обґрунтовано необхідність використання рекомендацій світової практики в Україні. Розглянуто позитивні та негативні аспекти даного виду туристичної діяльності. Виявлено низку проблем соціально-економічного забезпечення розвитку сільського туризму та висвітлено комплекс заходів щодо пошуку основних напрямів раціонального використання можливостей його функціонування, що дозволить підвищити ефективність агробізнесу та забезпечить сталій економічний розвиток країни.

Ключові слова: сільський зелений туризм, інфраструктура сільського туризму, агробізнес, підприємництво, сільські території, соціально-економічний розвиток села.

Аннотация. В статье определена важность развития сельского зеленого туризма как инновационного направления диверсификации агробизнеса. Проанализированы причины возникновения зеленого туризма в развитых странах мира и обоснована необходимость использования мировой практики в Украине. Рассмотрены положительные и отрицательные аспекты данного вида туристической деятельности. Выявлен ряд проблем социально-экономического обеспечения развития сельского туризма и отражен комплекс мероприятий по поиску основных направлений рационального использования возможностей его функционирования, что позволит повысить эффективность агробизнеса и обеспечит устойчивое экономическое развитие страны.

Ключевые слова: сельский зеленый туризм, инфраструктура сельского туризма, агробизнес, предпринимательство, сельские территории, социально-экономическое развитие села.

Abstract. The article identifies the importance of development of rural green tourism as an innovative direction of diversification of agribusiness. Analyzed the reasons of emergence of green tourism in developed countries and necessity of the recommendations of the world practice in Ukraine. Examines the positive and negative aspects of this type of tourist activity. Revealed a number of problems socially-economic development of rural tourism and reflected a complex of measures on search of the main directions of rational use of possibilities of its functioning, which will allow to increase the efficiency of agribusiness and ensure the sustainable economic development of the country.

Key words: rural green tourism, rural tourism infrastructure, agribusiness, entrepreneurship, rural areas, socio-economic development of the village.

Постановка проблеми. Вітчизняна сільськогосподарська продукція має нестабільні конкурентні позиції на зовнішніх ринках внаслідок незавершеності процесів адаптації до європейських вимог щодо якісних характеристик харчових продуктів, значних коливань цін на світовому ринку, нестійкості торговельних відносин з країнами-імпортерами. Тому актуальним стає пошук нових підходів до ведення господарської діяльності аграрними підприємствами. Серед них важливе місце належить диверсифікації як стратегії використання можливостей розвитку за межами існуючого бізнесу. Одним із інноваційних напрямів диверсифікації агробізнесу в світі та Україні вважається сільський зелений туризм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціально-економічний розвиток сільських територій за рахунок функціонування на рівноправній економічній основі різних організаційно-правових форм господарювання в аграрному секторі, однією з яких є

зелений туризм, досліджено такими вченими як Ю. Атаманчук [14], Ю. Герасименко [3], І. Гришова [6;7], В. Кужель [14], Ю. Лупенко [15], В. Месель-Веселяка [15], М. Мамчин [17], М. Малік [16], В. Маховка [18], О. Митяй [11], Т. Панюк [22]. Пріоритетність розвитку сільського туризму в розбудові аграрного сектору економіки доведено в працях Ю. Гончарова [4], О. Довгаль [8], С. Ілляшенко [11], М. Костриці [12], С. Кравцова [13], О. Омельченко [21], С. Соколенко [27]. Проблеми зайнятості сільського населення розглянуті в роботах А. Аніщенко [1]. Світовий досвід розвитку туризму, в т.ч. сільського, вивчали О. Гордієнко [5], М. Єфремова [9]. Незважаючи на досить велику кількість досліджень і розробок в цій сфері невирішеними залишаються питання перспективності функціонування зеленого туризму як одного з сегментів агробізнесу, який забезпечить належний соціально-економічний рівень життєдіяльності сільського населення.

Головною метою статті є дослідження ролі сільського зеленого туризму в розвитку агробізнесу та пошук альтернативних шляхів його розвитку.

Виклад основного матеріалу. Сільські території України, маючи досить багатий природно-ресурсний потенціал в рекреації (водні, земельні, лісові, бальнеологічні, фауністичні ресурси), потребують досить ефективного його використання. Проте слід відмітити, що в Україні, в усі часи розвитку її економіки, велика увага з боку держави приділялась розвитку саме промисловості і, відповідно територіям, які є багатими на мінерально-сировинні ресурси. Менше уваги завжди приділялося виключно аграрним територіям, хіба що як осередку підтримки промислових районів в продуктовому забезпеченні. Це призвело до погіршення економічного розвитку сільських територій України. Як результат, було отримано в спадщину ряд негативних наслідків, а саме:

- забруднення навколишнього середовища в промислових районах, зонах та агломераціях внаслідок великих обсягів видобутку сировинних ресурсів;
- забруднення повітря та водойм, високий рівень розораності сільськогосподарських угідь;
- великий відтік працездатного населення з сільської місцевості;
- низький рівень зайнятості сільських жителів;
- занепад соціальної інфраструктури села;
- зубожіння сільських населених пунктів, їх деградація та суттєве скорочення;
- погіршення здоров'я нації, збіднення її духовної і культурної спадщини.

Також як наслідок такої економічної політики держави, близько 30% сільськогосподарських підприємств є збитковими, а рентабельність виробництва більшості видів сільськогосподарської продукції недостатня для забезпечення розширеного відтворення. Низька дохідність виробництва стримує його модернізацію, впровадження нових технологій, оновлення матеріально-технічної бази. Інвестиції на розвиток соціальної сфери села становлять лише 7,6 млрд. грн., що набагато нижче потреби в них. Як наслідок, погіршуються кількісні та якісні характеристики демографічних процесів на селі. Середня тривалість життя селян становить лише 66,8 років, у т.ч. чоловіків – 61 рік. Щорічно з карти України зникає до 26 сіл, а третина сільських населених пунктів перебувають за межею самовідтворення [15, с. 5-6].

Як зазначає А. П. Аніщенко, сучасна соціокультурна ситуація характеризується негативними процесами також у сфері духовного життя українського суспільства – втратою духовно-моральних орієнтирів, відчуження від культури і мистецтва дітей, молоді й дорослих, істотним зменшенням фінансової забезпеченості установ культури, зокрема й діяльності сучасних сільських культурно-розважальних центрів.

Унаслідок цього відбувається зниження якості та рівня освіти та соціального виховання сільської молоді, що негативно впливає на процес її соціалізації взагалі та трудової соціалізації зокрема [1, с. 206].

Соціальна інфраструктура села продовжує занепадати і руйнуватися. Дезорганізація виробничої сфери села є головною причиною масової незайнятості сільського населення. За дослідженнями Ю. Лупенка та В. Месель-Веселяки з 2000 р. кількість найманих працівників у галузі скоротилася від 2,5 млн. до 665 тисяч. Рівень оплати праці в сільському господарстві майже на 40 % нижчий за середній по економіці країни. За межею бідності знаходиться 16,8 % сільських домогосподарств, у 48,8 % – сукупні витрати не перевищували рівень прожиткового мінімуму. Внаслідок цього відбувається подальший міграційний вплив сільської молоді у міста і далеко зарубіжжя. В українському суспільстві ще не утвердилося розуміння особливої ролі сільського господарства, необхідності забезпечення пріоритетності його розвитку, насамперед як соціально значимої галузі [15, с. 6].

Розвиток сільського господарства також стримується значним диспаритетом цін на його продукцію та цінами на продукцію, що споживається у галузі. Порівняно з 1990 роком склався восьмикратний диспаритет цін не на користь сільського господарства. Зберігається монополізм на ринку сільськогосподарської сировини. Переробні підприємства часто застосовують ціни, недостатні для забезпечення рентабельного сільськогосподарського виробництва. Недостатньою залишається державна підтримка сільського господарства. У 2013 році сільськогосподарські підприємства одержали 8,7 млрд. грн. державної підтримки, що становить 8,4 % до загального обсягу [2, с. 205]. Із розрахунку на 1 гектар сільськогосподарських угідь ця підтримка становила 211 грн., тоді як у Польщі вона сягала 155 \$ USD [15]. На фоні зменшення загальної суми аграрних видатків у бюджеті 2013 року, на фінансування заходів у агропромисловому секторі із загального фонду держбюджету передбачено мізерну суму – 91,8 млн. грн., що майже у 12 разів менше, ніж у 2012 р., коли сума фінансової допомоги закладалася на рівні 1,2 млрд. грн. [2, с. 206]. У Державному бюджеті України на 2015 рік видатки для Міністерства аграрної політики та продовольства України становили 3 092 540,0 тис. грн., у тому числі по загальному фонду – 1 132 874,4 тис. грн., по спеціальному – 1 959 665,6 тис. гривень [10].

Проаналізувавши соціально-економічний стан села, зазначимо, що недосконале державне регулювання агропромислового комплексу та сільських територій в цілому негативно позначилося на їх розвитку. Саме тому питання відродження села набирає все більшої актуальності, а винайдення перспективного і, можливо, навіть нестандартного вирішення даної проблеми стає нагальною потребою.

Ю.О. Лупенко, В.Я. Месель-Веселяка вважають, що з метою більш повного використання потенціалу

сільського господарства необхідно створити сприятливі умови, насамперед, для:

- функціонування на рівноправній економічній основі різних організаційно-правових форм господарювання в аграрному секторі;
- гармонізації інтересів власників, найманих працівників та сільських громад;
- формування конкурентоспроможних на внутрішньому та зовнішніх ринках виробничих структур;
- забезпечення прибутковості сільськогосподарських підприємств на рівні 15-відсоткової норми, необхідної для забезпечення розширеного відтворення виробництва [15].

Як стверджують автори, це передбачається досягти за рахунок продовження реформ в економіці країни та її аграрному секторі в напрямі оптимального поєднання промислового і аграрного виробництва, підпорядкування їх діяльності потребам внутрішнього і зовнішнього ринків сільськогосподарської продукції та продовольства, соціально-економічного розвитку села, переходу від галузевої до територіально-самоврядної системи управління комплексним розвитком агропромислового виробництва і сільських територій, формування ефективної науково-технологічної, бюджетної, податкової, фінансово-кредитної та цінової політики держави [15].

Проте А. Аніщенко зазначає, що ринкові перетворення в аграрному секторі здійснюються значно повільніше, ніж в інших секторах економіки, а подолання соціально-економічного занепаду села потребує кількісно значних зусиль і коштів, спрямованих на відродження й урізноманітнення виробничої сфери, створення нових робочих місць відповідно до сучасних викликів суспільства, підвищення добробуту сільських жителів, забезпечення надійного функціонування та зміцнення матеріальної бази соціальної інфраструктури, чому сприяє, на нашу думку, розвиток сільського зеленого туризму [1].

Процеси соціально-економічних трансформацій, що відбуваються в аграрному секторі економіки України, зумовлюють пошук нових нетрадиційних організаційно-правових форм підприємництва, спрямованих на забезпечення економічного зростання аграрної сфери. Одним із пріоритетних шляхів подолання кризи, що склалась в аграрному секторі, є активізація сільського населення до підприємницької діяльності в невиробничій сфері сільського зеленого туризму. Враховуючи те, що в умовах загальноекономічної кризи економічні і соціальні проблеми села надзвичайно загострилися, широке розповсюдження і розвиток сільського зеленого туризму (як форми активної та ефективної самозайнятості людини) та диверсифікації операційної діяльності агробізнесу є особливо актуальним.

Сприятлива зовнішня територіальна кон'юнктура, невичерпні рекреаційні можливості дають підстави

говорити про розвиток сільського зеленого туризму у формі малого підприємництва, що стане вагомим джерелом поповнення місцевих бюджетів, розвитку соціальної інфраструктури сільської місцевості. Сільський зелений туризм сприяє розвитку малого і середнього бізнесу жителів сільської місцевості, а з іншого боку дозволяє міським жителям відпочивати в природних умовах. Крім того, він дає змогу розвивати знання щодо української культури і спадщини шляхом безпосередньої участі в сільському зеленому туризмі [12, с. 68].

Досвід багатьох країн Європи свідчить, що розвиток соціальної інфраструктури в сільській місцевості, будівництво, модернізація та обладнання водопровідних станцій (водозбір, зберігання, підготовка води), водопровідних мереж, очищення комунальних стоків у сільській місцевості, будівництво, модернізація та оновлення доріг у селах) – все це позитивно впливає на стан довкілля, на поліпшення навколишнього середовища, на привабливості сюди (у села) відпочиваючих. У сільській місцевості останнім часом відкриваються музеї, де зберігаються й експонуються предмети пам'яток історії матеріальної і духовної культури, просвітницької діяльності, які можуть стати важливим фактором розвитку туристичного бізнесу в сільській місцевості. Водночас розвиток сільського туризму сприяє збереженню соціальної та економічної ролі села як джерела національної культури, традицій, звичаїв.

У країнах, що розвиваються, сільський зелений туризм активно підтримується та заохочується державою, доступ до діяльності в цій сфері максимально спрощений. Суб'єкти, які надають послуги в цій сфері, отримують різні преференції, у т.ч. і податкові.

М. В. Сфремова зазначає, що багато уваги європейські країни почали приділяти розвитку туризму і, як наслідок, у кінці ХХ ст. та на початку ХХІ ст. в складі галузей світового господарства, галузь туристичного бізнесу набула найбільших темпів розвитку. У 1999 р. на світовому ринку частка туристичного бізнесу становила 7% від загальносвітового експорту товарів і послуг, що в абсолютному вираженні поступається лише прибуткам від експорту нафти, нафтопродуктів, продукції автомобілебудування [9, с. 8]. Примітним є те, що більш ніж в 40 країнах світу туризм є основним джерелом надходжень до національного бюджету, а в 70 – однією з трьох його основних статей [20, с. 12]. Туристична галузь залишається головною складовою доходу та працевлаштування на національному, регіональному й місцевому рівнях. Підраховано, що туризм становить 10,1 % світового ВВП та 10,6 % світового працевлаштування [26].

У країнах з розвинутою ринковою економікою приділяється велика увага розвитку туризму, зокрема сільського туризму як перспективному напрямку розвитку підприємництва на селі. Європейський Союз вбачає в сільському туризмі основний важіль еконо-

мічного підйому своїх сільських територій. У Франції, Великобританії, Голландії, Ірландії, Німеччині, Іспанії залучення до діяльності у сфері сільського туризму заохочується на національному рівні. За популярністю відпочинок у сільській місцевості в цих країнах посідає нині друге місце після відпочинку на морі [8, с. 317]. Наприклад, Австрія, яка за своєю площею майже в сім разів менша за Україну, а за кількістю населення – у п'ять разів, за один гірськолижний сезон отримує дохід у сфері сільського туризму близько 10 млрд. євро, що дорівнює майже половині Державного бюджету України. Сільський туризм не тільки опинився у сфері інтересів політики Європейського Союзу, а й достатньо сильно нею підтримується, у тому числі й у фінансовому плані [5].

Серед основних причин, що зумовлюють широке розповсюдження сільського туризму в країнах Європейського Союзу, можна виокремити такі:

- перевиробництво сільськогосподарської продукції, що зумовило зменшення масштабів сільськогосподарської діяльності та, як наслідок, скорочення доходів від основного виробництва, пов'язаного безпосередньо з сільським господарством;
- зростання рівня урбанізації та формування серед міських жителів нових споживчих переваг на користь туристичного ринку послуг у сільській місцевості;
- виявлення інтересу до етнологічної спадщини, здобутки якої широко використовуються в сфері сільського зеленого туризму;
- посилення екологічних аспектів у контексті нових реформ аграрної та регіональної політики країн ЄС, спрямованих на збереження стану навколишнього середовища, гідне утримання тварин, забезпечення біорізноманіття на сільських територіях тощо.

У ЄС накопичено великий позитивний досвід у використанні різних інструментів стимулювання сільського зеленого туризму в рамках політики сільського розвитку. Широке вивчення та розповсюдження цього досвіду українськими експертами, органами галузевого управління, науковцями та освітянами сприятиме розробці та реалізації різних моделей сільського розвитку з використанням туристичної діяльності.

Наявні світові тенденції швидкого розвитку сільського зеленого туризму пояснюються ще й тим, що даний вид туристичного бізнесу – це:

- по-перше, сфера швидкого обігу капіталу при відносно невеликих капіталовкладеннях;
- по-друге, ефективний засіб використання наявної інфраструктури сільських територій;
- по-третє, можливість створення нових робочих місць на місцевому рівні;
- по-четверте, є сприятливим фактором диверсифікації економіки регіону та галузей, які обслуговують сферу туризму.

Вищезазначене дає підстави зробити висновок, що потрібно брати практичний досвід та застосувати рекомендації світової практики в створенні ефективної моделі розвитку сільського туризму. Адже в умовах подолання негативних наслідків світової кризи, значення зеленого туризму для України, як і будь-якої країни, зростає ще й тому, що саме в цьому виді туризму забезпечується найвища оборотність капіталу, найвища самокупність вкладених коштів і найдешевше робоче місце. Крім того, на рівні сільських територій зелений туризм може виступати вагомою альтернативою розвитку їх інфраструктури, а також як інноваційний засіб диверсифікації агробізнесу, який сприяє його сталому розвитку та конкурентоздатності аграрної сфери.

Сільський зелений туризм – явище багатостороннє. Соколенко С.І. виділяє два його аспекти, один з яких (враховуючи сучасний стан соціально-економічного розвитку країни) – соціальний. Тому сільський зелений туризм слід розглядати як один із засобів диверсифікації джерел прибутків сільського населення, як компонент комплексного розвитку сільських територій та сільської інфраструктури, а також як один з факторів стратегії подолання бідності в сільській місцевості. Другий аспект, підкреслює автор, міститься в отриманні додаткових можливостей для популяризації української культури, розповсюдження знань та інформації про історичні, природні, етнографічні особливості України, яка є основою для визнання сільського туризму суспільно цінною та корисною сферою відносин, яка заслуговує на всебічну підтримку з боку держави [27].

Сільський зелений туризм уряд України розглядає як невід'ємну складову програми комплексного соціально-економічного розвитку села та спосіб активізації внутрішнього й іноземного туризму. Одним із головних напрямів державної політики в галузі туризму має бути залучення приватного сектора, особливо в сільській місцевості, до рекреаційно-туристичного підприємництва та підсобної діяльності у сфері туризму (сільського зеленого туризму).

Сільський туризм може зробити значний внесок в економіку сільських регіонів. Цей вклад можливо оцінити, констатувавши частку турпродукту в макроекономічних показниках ВВП та зростанні рівня зайнятості. За допомогою сільського туризму можна урізноманітнити місцеву економіку, відкрити нові ринки для реалізації місцевих виробів і послуг, забезпечити нові джерела доходу для фермерів і тих, чий засоби існування під загрозою через зміни в сільському господарстві, а також сприяти створенню нових підприємств. Туризм може бути "додатковим урожаєм" в сільських районах, змінюючи баланс між такою первинною галуззю, як сільське господарство, та сектором послуг.

У багатьох віддалених або прикордонних районах місцеві громади та політичні діячі сприймають сільський туризм як найважливішу рушійну силу

відновлення. Іноді він сприймається як панацея для вирішення всіх проблем, з якими стикаються ці громади. Але надмірна залежність від туризму в районах із слабкою економікою є небезпечною, бо може зробити цей район ще більш уразливим до коливань ринку.

Туризм може принести також соціальну та культурну користь сільським регіонам. Це може бути соціальний і культурний контакт між місцевим населенням і відвідувачами; зросте усвідомлення цінності спадщини й необхідності її збереження як серед відвідувачів, так і місцевого населення; відчуття самотності та єдності місцевої громади зміцниться; місцевий транспорт, інші послуги частіше використо-

уватимуться, а тому зросте їх життєздатність. Саме тому зелений туризм може допомогти сільським громадам знайти нові можливості для розвитку місцевої економіки, підвищить якість їхнього життя, збереже спадщину та соціальні цінності.

Як бачимо, переваг розвитку сільського зеленого туризму є досить багато. Серед них можна виділити характерні позитиви, які забезпечать розбудову виробничої інфраструктури сільських територій, а також такі, що сприятимуть їх соціальному розвитку. Проте незважаючи на різнобічний позитивний вплив СЗТ на розвиток сільських територій, існують також небезпеки, пов'язані з туризмом, які висвітлені в табл. 1.

Таблиця 1.

Позитивні й негативні аспекти розвитку сільського зеленого туризму

Позитивні аспекти	Негативні аспекти
<ul style="list-style-type: none"> – диверсифікація економічної діяльності на селі; – забезпечення додаткового попиту на локально вироблені продукти; – збільшення кількості робочих місць в сільській місцевості; – створення нових робочих місць в сфері обслуговування, медицини, транспортній мережі, що забезпечить працевлаштування випускників вищих навчальних закладів; – вирішення демографічної проблеми: молодь залишається на селі завдяки наявності цікавої та перспективної роботи; – диверсифікації джерел доходів для членів сільських громад з використанням власних можливостей та ресурсів селянського господарства; – збереження екологічного стану та привабливості довкілля через зниження техногенного виробничого впливу на природні ресурси; – формування стійкої громадської думки про збереження навколишнього середовища і раціонального природокористування; – пропагування екологічно орієнтованого способу життя серед населення (споживання екологічно чистих продуктів харчування, відпочинок у чистих природних зонах тощо); – підвищення соціально-економічного розвитку сільських територій; – подолання проторової та соціальної ізоляції сільського населення, розбудова соціальних мереж та соціального капіталу на селі; – удосконалення сільської інфраструктури, житлового фонду та комунального облаштування сільських територій; – підвищення культурно-освітнього рівня сільського населення; – відновлення культурних та етнічних особливостей (обрядів, традицій, народних промыслів); – стимулювання розвитку діяльності сфери обслуговування в сільській місцевості, а саме надання туристам послуг: зв'язку, транспортування, торгівлі, комунального та побутового обслуговування, розваг та організації дозвілля; – розширення спектра туристичних товарів та послуг, пропонуванних суб'єктами туристичної діяльності, що дасть змогу підвищити їх рентабельність в умовах зниження попиту, спровокованого наслідками фінансової кризи; – формування додаткових конкурентних переваг регіонального туристичного продукту тощо. 	<ul style="list-style-type: none"> – зростання вартості комунальних послуг для місцевого населення; – підвищення ціни на землю й житло, через що виникає фінансовий бар'єр для місцевого населення, і «монополію» на агротуристичне підприємництво в цих населених пунктах отримують «міські» компанії та фізичні особи, які володіють набагато вищими фінансовими ресурсами. Крім конкурентного витіснення місцевого агротурвиробника з його рідного села, помітним стає ще й ефект неприязного ставлення пересічного місцевого населення до розкішних 3–4-зіркових агропансіонів, розбудованих на територіях їхніх селищних рад заїжджими комерсантами; – розбалансування ринку праці через проблеми сезонної зайнятості працездатного населення регіону й відсутності мотивації до якісного сервісу через невисокі зарплати (люди вимушені залипати свою традиційну роботу в сільському господарстві або ремісництві); – скучення і перенаселення, які посягають на якість життя місцевих жителів; – зіткнення культури місцевого населення та культур відвідувачів; – зростання злочинності та антисоціальної поведінки через нівелювання місцевого культурного рівня, переходу на стандарти масової культури, яку приносять з собою туристи, і появу потреби у вищому рівні життя, ніж це можливо при пересічній зайнятості у сільсько-господарському виробництві; – погіршення якості навколишнього природного середовища через зростання площинного антропогенного тиску на природні комплекси і відсутність в Україні механізмів його жорсткого регламентування й контролю; – втрата мистецької унікальності виробів народних умільців через зростання попиту на їхню продукцію, а відтак, перехід майстрів до спрощеного дрібносерійного продукування своїх виробів з підкресленням їх сувенірної атрибутики (а не декоративно-ужиткової, як це було раніше); – аматорський підхід до продукування рекламно-інформаційних матеріалів, випадки неякісної реклами, невідповідність умов обслуговування задекларованим, недостатнє використання всіх каналів маркетингових комунікацій, невміння працювати в інформаційній мережі Інтернет, нерозуміння господарями доцільності об'єднання зусиль з метою лобювання власних інтересів та промоції власного турпродукту тощо; – транспортна віддаленість осередків відпочинку та їх рекреаційна необлаштованість (невідповідність запитам сучасного туриста) та ін.

*Складено автором на основі [18; 26]

Аналізуючи сучасний стан інфраструктури сільського зеленого туризму, слід зазначити, що наразі житлові умови сільського населення потребують істотного поліпшення. Нині це близько 6,2 млн житлових будинків сімейного типу, з яких 16% збудовано до 1943 р., понад 50 – у період з 1944 до 1970 рр., 27% – з 1971 по 1990 рр. і тільки 5,2% сільського житла споруджено за останні п'ятнадцять років. Значну частину житлового фонду збудовано з недовговічних матеріалів, дахи майже 50% будинків вкриті соломою, очеретом і толем, багато з них знаходиться в напіваварійному стані [21]. Також одним із обмежень для розвитку СЗТ в Україні є низький рівень облаштування сільськогосподарських садиб.

У глибокому занепаді знаходяться інші види соціальної сфери українського села. Економічна криза стала також причиною значного руйнування мережі культурно-побутових закладів сільської соціальної інфраструктури, об'єктів освітянського, лікувально-оздоровчого та спортивного призначення. Кравцов С. С. вважає, що джерелами фінансування соціальної розбудови села можуть виступати асигнування державного й місцевих бюджетів, позабюджетних і спеціальних фондів, власні нагромадження підприємств, організацій і громадян, кредитні ресурси, кошти від приватизації майна, благодійних фондів тощо. Важливим важелем економічного впливу суб'єктів господарювання й держави на розвиток соціально-економічних процесів в аграрному секторі є інвестиційна діяльність [13, с.196].

Законом України "Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу" передбачається, що будівництво в сільській місцевості водопроводів, каналізаційних систем і споруд, мережі газо- й електрозабезпечення, шляхів, об'єктів побуту, житла здійснюється за рахунок державного та місцевого бюджетів [25].

Функції розпорядника цільових державних централізованих капіталовкладень у соціальну сферу села покладаються на органи місцевого самоуправління й місцеву державну адміністрацію, які несуть однакову відповідальність з іншими учасниками інвестиційного процесу за цільове й ефективне їхнє використання. Указом Президента України "Про основні засади розвитку соціальної сфери села" також передбачено створення комфортного життєвого середовища, належних умов праці й відпочинку сільського населення, що забезпечуватиметься шляхом розвитку галузей соціальної інфраструктури села. А це, зокрема, передбачає [24]: сприяння розвитку індивідуального житлового будівництва з використанням гарантій і пільг, передбачених законодавством для сільських забудовників; інвестування з урахуванням фінансових можливостей державного та місцевих бюджетів спорудження житла в трудонедостатніх селах; спрощення порядку оформлення дозвільних документів на житлове будівництво; формування фонду комунального

житла для надання його громадянам на умовах оренди; забезпечення надання пільгових довгострокових кредитів на будівництво (реконструкцію) житла багатодітним сім'ям; здійснення заходів щодо випуску необхідних конструкцій та інженерного обладнання для індивідуального житла; нарощування обсягів будівництва житла для молоді в рамках реалізації програм індивідуального будівництва на селі "Власний дім".

Внаслідок економічних перетворень, які здійснюються в Україні в останні роки, вирішення проблем соціально-економічного забезпечення розвитку сільського зеленого туризму все більше покладається на місцеві органи влади. Однак механізми, за допомогою яких вони можуть впливати на соціально-економічний розвиток села, до теперішнього часу розроблено недостатньо. Не визначено й підходи до організації раціонального використання майна територіальної громади, які б забезпечували взаємовигідне співробітництво всіх її членів. Відповідно до Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" виконавчі органи міських рад забезпечують збалансований економічний і соціальний розвиток підвідомчих їм територій, ефективне використання природних, трудових і фінансових ресурсів [23]. Конкретні ж процедури реалізації цих повноважень до теперішнього часу не розроблено. Така ситуація призводить до того, що інфраструктура сіл і селищ здебільшого нерозвинута й обмежується стандартним набором закладів державного підпорядкування. Це критично впливає на зацікавленість туристів до сільської місцевості [13].

Зважаючи на низку проблем, пов'язаних із становленням СЗТ на території України, для стимулювання його розвитку важливо врахувати світовий досвід щодо застосування механізмів державної та регіональної підтримки. До них, зокрема, можна віднести:

- податкові канікули та пільги;
- надання дешевих кредитів;
- інформаційна підтримка;
- зниження мита;
- прямі субсидії або надання гарантій на інвестиції з метою залучення іноземних інвесторів;
- участь у таких проектах ЄС як TACIS щодо підтримки "зеленого" туризму [11].

Зважаючи на те, що суб'єкти малого бізнесу можуть залучатися до рекреаційно-туристського підприємництва та підсобної діяльності шляхом створення підприємств національної кухні, виробництва та збуту виробів народних художніх промислів, продажу туристичного спорядження, з боку держави доречною була б допомога в плані проведення семінарів-тренінгів з питань розвитку сільського зеленого туризму, підготовки інформаційних буклетів, започаткування тематичних освітніх програм на радіо та телебаченні. Як стверджує Гончаров Ю.В., результати

впровадження малого підприємництва у сфері зеленого туризму у регіоні, набутий досвід повинні висвітлюватися та оприлюднюватися на семінарах, засіданнях "круглого столу", при проведенні тематичних науково-практичних конференцій та виставок [4].

На думку М. Малік, привабливість вибору селянином офіційного статусу підприємця має бути підтримана доступністю для нього переваг учасника прозорих ринків продукції та засобів виробництва, поширення на селянське господарство, що набуло підприємницький статус, переваг одержувача державної допомоги або учасника цільових програм розвитку певних напрямів господарювання, суб'єкта спрощеної системи оподаткування й обліку. Перевагами соціальних зобов'язань особистих селянських господарств мають стати їхня участь у соціально-економічних програмах розвитку територій місцевих громад, прозоре використання залученої робочої сили, участь членів господарства та залучених працівників у системі пенсійного страхування тощо [16].

Слід відмітити, що перед соціальною інфраструктурою також стоять такі завдання:

- створити умови для продуктивної зайнятості та збільшення доходів сільського населення;
- докорінно поліпшити матеріальне становище та підвищити престиж сільської інтелігенції;
- посилити соціальний захист найуразливіших верств сільського населення;
- забезпечити стабільне функціонування, розвиток і підвищення якості соціальної інфраструктури [17].

Саме соціально-економічний фактор постає потужним інструментом формування конкурентоспроможного національного виробництва, капіталізації вітчизняного агропромислового бізнесу та туристичної діяльності, забезпечення сталого економічного зростання, чітко орієнтованого на підвищення добробуту нації. Це потребує удосконалення існуючих механізмів і методів управління агробізнесом (структурним елементом якого є сільський зелений туризм) як з боку окремих суб'єктів господарювання, так і з боку державних інституціональних органів, провідне місце серед яких мають займати ефективні заходи соціального характеру [14, с.16].

В цьому розрізі важливою стає роль соціальної відповідальності бізнесу, яка підкреслює взаємозв'язок між економічними, екологічними та соціальними аспектами, які є складовими сталого розвитку підприємств та впливають на їх діяльність [22]. Гришова І.Ю. зазначає, що соціальна відповідальність бізнесу є можливістю трансформації соціальних проблем в додаткову вартість бізнесу за рахунок реалізації його латентних складових і потенціалом нарощування ринкової вартості бізнесу [6]. Тому дослідження соціально-орієнтованого аспекту розвитку сільського зеленого туризму вказують на те, що дієвим інструментом реалізації соціальної відповідальності агробізнесу

є багатофункціональний розвиток сільських територій, який відбувається шляхом залучення сільськогосподарських виробників до розбудови соціальної інфраструктури села. Окрім здійснення виробництва, тобто задоволення потреб споживачів високоякісною сільськогосподарською продукцією, агробізнес покликаний виділяти кошти на розвиток тих територій, де є переваги розвитку сільського зеленого туризму [3, с.78]. Як зазначає Гришова І.Ю., одним із векторів реалізації соціально-орієнтованого бізнесу є добровільний внесок підприємницького сектора в розвиток суспільства за допомогою використання механізму соціальних інвестицій [7].

Сільський зелений туризм, як перспективний напрям розвитку загального піднесення економічного рівня регіону, на думку Гончарова Ю.В., має передбачати створення мережі установ та організацій, здатних об'єднати та підтримати подібний різновид підприємницької діяльності у межах певного регіону: це можуть бути, як свідчить досвід, агенції сільського туризму, асоціації сприяння розвитку туризму, організаційні центри, спілки тощо. У планах соціально-економічного розвитку регіонів (областей, районних центрів) слід визначити населені пункти, на території яких розвиток сільського зеленого туризму є найбільш перспективним. Створення тут відповідної інфраструктури дозволить додатково залучити кошти під інвестиційні проекти, ефективність яких значною мірою залежатиме від досконалості проведення маркетингових досліджень із розвитку сільського зеленого туризму, створення у регіоні показових садиб з елементами етнографії, формування екскурсійних маршрутів та програм. Важливим також слід вважати проведення засідань робочих комісій (груп), де мають узгоджуватися питання економічного співробітництва між різними формами малого підприємництва у регіоні, зокрема, можливості координованого управління потоками товарів та послуг [4].

Для відродження українського села та розвитку агробізнесу, на думку О. Митяй, повинні продовжитися соціально-економічні перетворення у напрямку розбудови багатоукладної економіки на основі різних форм власності і господарювання та становлення підприємництва [15].

Висновки і пропозиції. Отже, в умовах модернізації агробізнесу необхідною умовою забезпечення диверсифікації зайнятості та доходів сільського населення є розвиток сільського туризму як альтернативного виду діяльності в сільській місцевості. Ефективне функціонування такого виду туризму позитивно впливає на вирішення соціально-економічних проблем агробізнесу та туризму, забезпечує зростання рівня життя та реалізації господарського потенціалу, сприяє збереженню селянства як носія української ідентичності, культури і духовності, а це додаткові можливості для популяризації української культури, поширення знань та інформації про історичні, при-

родні, етнографічні особливості України. Наші подальші дослідження будуть спрямовані на діагностування сучасного стану сільського зеленого туризму, проблем його розвитку та пошук альтернативних варіантів їх вирішення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аніщенко А. П. Зелений туризм як напрям трудової соціалізації сільської молоді в інформаційному суспільстві [Електронний ресурс] / А. П. Аніщенко // Вісник Харківської державної академії культури. – 2014. – Вип. 44. – С. 204-211. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/hak_2014_44_28.pdf
2. Васильєва Л.М. Аграрний сектор: оцінка рівня державної підтримки / Л.М. Васильєва, Н. В. Бондарчук // Молодий вчений. – 2015. – № 1 (16). – С. 204-209.
3. Герасименко Ю. Розвиток сільських територій як інструмент реалізації соціальної відповідальності агробізнесу [Електронний ресурс] / Ю. Герасименко. – Режим доступу : http://www.econf.at.ua/publ/konferencija_2014_10_16_17
4. Гончаров Ю. В. Сільський зелений туризм як перспективний напрям розвитку загального піднесення економічного рівня регіону [Електронний ресурс] / Ю. В. Гончаров // Інтеллект XXI. – 2014. – № 3. – С. 41-45. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/int_XXI_2014_3_7.pdf
5. Гордієнко О. Фонди підтримки підприємництва "осідлали" тему сільського туризму в Україні [Електронний ресурс] / О. Гордієнко. – Режим доступу : <http://rfse.od.ua/ua/silskij-turizm-v-ukrajini>
6. Гришова И. Ю. Финансовое обеспечение перерабатывающих предприятий в контексте формирования финансовых потоков. / И. Ю. Гришова // Азимут научных исследований: экономика и управление. – Россия. – 2012. № 1. – С.22-24.
7. Гришова І.Ю. Соціальні інвестиції як інструмент реалізації соціально-орієнтованого бізнесу / І.Ю.Гришова, Т.С.Шабатура// Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія "Економіка і менеджмент". Випуск 4, 2014. – С.183-187.
8. Довгаль О. В. Сільський туризм як перспективний напрям підприємництва у соціально-економічному механізмі розвитку села / О. В. Довгаль // Бізнес інформ. – 2013. – № 4. – С. 316-320.
9. Ефремова М.В. Основы технологии туристского бизнеса / М.В. Ефремова – М.: Ось-89, 1999. – 192 с.
10. Закон України "Про Державний бюджет України на 2015 рік" [Електронний ресурс] //Відомості Верховної Ради України. – 2015. – №5 – 170 с. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/80-19>
11. Ілляшенко С. М. "Зелений" туризм як один з напрямів сталого розвитку регіону [Електронний ресурс] / С. М. Ілляшенко, Н. С. Ілляшенко, В. О. Щербаченко // Економіка України. – 2013. – № 8. – С. 33-39. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/EkUk_2013_8_4.pdf
12. Костиця М. М. Сільський туризм: теорія, методологія, практика : монографія / М.М. Костиця. – Житомир: ЖДТУ, 2006. – 196 с.
13. Кравцов С. С. Економічні умови формування інфраструктури сільського зеленого туризму [Електронний ресурс] / С.С. Кравцов // Вісник ДІТБ. – 2013. – № 17. – С. 196-200. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vditb_2013_17_34.pdf
14. Атаманчук Ю.М. Соціальна орієнтація державної підтримки підприємств агропродовольчої сфери / В.В. Кужель, Ю.М.Атаманчук // Економіка: реалії часу. – 2014. – № 5(15). – С.15-16.
15. Лупенко Ю. В. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року /за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. – К.: ННЦ "ІАЕ", 2012. – 182 с.
16. Малік М.Й. Теоретичні засади та напрями трансформації особистих селянських господарств / М. Й. Малік, В.М. Заяць // Економіка АПК. – 2013. – № 5 – С. 87-95.
17. Мамчин М.М. Тенденції розвитку інфраструктури українського села / М. М. Мамчин, І.І. Жагалак, Ю.Я. Добуш / Теорія логістики і маркетингу. – 2007. – № 594. – С. 455-460.
18. Маховка В. Сільський (зелений) туризм як напрям розвитку сільських територій у Полтавській області [Електронний ресурс] / В. Маховка // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. – 2014. – Вип. 19(2). – С. 130-140. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Un_msm_2014_19\(2\)_18.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Un_msm_2014_19(2)_18.pdf)
19. Митяй О.В. Перспективні стратегічні напрями розвитку внутрішнього ринку АПК в контексті продовольчої безпеки / О. В. Митяй // Економічний форум. – 2014. – № 4. – С. 12-19.
20. Олійник Я. Б. Суспільно-географічні проблеми розвитку продуктивних сил / за ред. Я.Б. Олійника. – К.: Ніка-Центр, 2001. – 195 с.
21. Омельченко О. Як реалізувати потенціал сільського туризму / О. Омельченко // День. – 2005. – №103. – С. 7-8.
22. Панюк Т. П. Роль соціальної відповідальності бізнесу в діяльності молокопереробних підприємств. / Т. П. Панюк // Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал / Черніг. нац. технол. ун-т. – Чернігів : Черніг. нац. технол. ун-т, 2015. – № 2 (2). – С. 118-122.
23. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-IV // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – 170 с.
24. Про основні засади розвитку соціальної сфери села: Указ Президента України // Офіційний вісник України, офіційне видання. – 2001. – № 51. – 201 с.
25. Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві: Закон України зі змінами від 10.06.2012 // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1990. – № 45. – 602 с.
26. Розвиток сталого сільського туризму [Тематичний довідник] // Видано Асоціацією Євроакадемія та Карпатським фондом в Україні у рамках проекту "Розвиток сталого сільського туризму – зміцнення спроможності лідерів сільського розвитку" за підтримки Єврокомісії, EuropeAid, TACIS, Програми розбудови інституційного партнерства (IBPP). – Ужгород, 2007. – 88 с.
27. Соколенко С. І. Особливості діяльності та розвитку об'єктів зеленого туризму у регіонах та проблеми створення міжнародних кластерів [Електронний ресурс] / С. Соколенко – Режим доступу:http://tourlib.net/statii_ukr/sokolenko.htm.